

özellikle ticaret ve sanayide önemli başarılar elde eden dönmeler de vardır. Bugün Türkiye'nin en etkili aydınları, gazete sahipleri ve köşe yazarları arasında dönmelerin de bulunduğu iddia edilmektedir.

Dönmelerin İnanç Esasları ve Prensipleri. Dönmelerin Sabatay Sevi'ye dayandırılan "âmentü"leri özetle şu esasları kapsar: 1. Gerçek tanrı olan İsrâil'in Tanrısı'na inanırım. 2. Sabatay Sevi'nin gerçek mesih olduğuna inanırım. 3. Tevrat'ın gerçekler Tevrat'ı olduğuna inanırım. 4. Tevrat'ın değiştirilmediğine ve yürürlükte olduğuna inanırım. 5. Sabatay Sevi'nin dünyanın dört tarafına dağılmış olan İsrâiloğulları'nı bir araya toplayacağına inanırım. 6. Ölülerin dirileceğine inanırım. 7. İsrâil'in Tanrısı'nın, Süleyman Mâbedi'ni yukarıdan aşağıya bina edilmiş olarak göndereceğine inanırım. 8. İsrâil'in Tanrısı'nın bu dünyada cemâlini göstereceğine inanırım. Dönme âmentüsünün son maddesi, "gerçek mesih" Sabatay Sevi'nin yeniden gönderilmesini isteyen dua cümlelerini ihtiva eder.

Sabatay Sevi'nin müslüman olduktan sonra ortaya koyduğu ve dönme cemaatinin uygulamaya çalıştığı emirler dönme besmelesiyle başlar ve başlıca şu hususları ihtiva eder: Tanrı'nın birliğine, mesih'in (Sabatay Sevi) hakiki mesih olduğuna, ondan başka kurtarıcı bulunmadığına iman etmek, yalan yere yemin etmemek, Tanrı'nın ve mesih'in adı anıldığında saygı göstermek, mesih'in sırrını anlatmak ve incelemek için toplantılara katılmak, adam öldürmemek, zina etmemek, yalan yere şahitlikte bulunmamak ve yalan söylememek, kimseyi zorla İslâm'a sokmamak, kışkanç ve bençil olmamak, merhametli davranmak, her gün gizlice Mezmûr okumak, Türkler'in âdetlerinden olup gözle görülen her şeyi yerine getirmek, müslümanlarla evlenmemek, çocukları sünnet ettirmek.

Dönmelerin bu inanç esasları ve prensipleri dışında daha başka âdetleri ve ayrıca bayramları vardır. Bunlarda Yahudilik esas olmak üzere İslâm'dan da bazı unsurlar alınarak Sabatay Sevi'nin emirleri doğrultusunda birbirine karıştırılmıştır. Dönmeler bu tür inanç ve âdetlerden dolayı yahudilerce de müslümanlarca da farklı bir cemaat olarak görülmüştür. İçlerinden Yahudiliğe geçenler olduğu gibi Türk milleti içinde eriyenler de vardır.

BİBLİYOGRAFYA:

Nişancı Abdurrahman Paşa, *Vekâyi'nâme*, Köprülü Ktp., Fazıl Ahmet Paşa, nr. 216, vr. 224^a-225^b; Râşid, *Târih*, I, 33, 136-137; Silâhdar, *Târih*, I, 431, 434-435; Kâmil Paşa, *Târih-i Siyâsî*, İstanbul 1327, II, 103-114; *Dönmeler* (nşr. Şemsi Matbaası), İstanbul 1335-38; M. Franco, *Essai sur l'histoire des Israélites de L'Empire Ottoman*, Paris 1897, s. 94-114; M. Danon, *Amulates Sabbatiennes*, Paris 1910 (*Journal Asiatique*'den ayrı basım); Sadık, *Dönmelerin Hakikati*, İstanbul 1919; J. Kastein, *Sabbatai Zewi: Der Messias von İzmir*, Berlin 1930; A. Galanté, *Nouveaux documents sur Sabbatai Zewi*, İstanbul 1935; İ. Alâettin Gövsa, *Sabatay Sevi*, İstanbul 1939; Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul [1947 ?], s. 81-87; Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, İstanbul 1966; J. Neusner, *Judaism in the Secular Age*, London 1970, s. 3; G. Scholem, *Sabbatai Sevi* (trc. R. J. Zewi Werblowsky), Princeton 1975, s. 915-916; a.mlf., "Doenmeh", *EJd.*, VI, 148-151; a.mlf., "Gizli Yahudi Cemaati: Türkiye Dönmeleri" (trc. Abdurrahman Küçük), *AÜİFD*, XXX (1988), s. 217-244; Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, İstanbul 1976, II, 1116 vd.; Selahattin Galip, *Belgelerle Türkiye'de Dönmeler ve Dönmelik*, İstanbul 1977; Ca'fer Hâdî Hasan, *Fırkatü'd-dönme beyne'l-yahûdiyye ve'l-İslâm*, Beyrut 1988, s. 133-134; Abdurrahman Küçük, *Dönmeler Tarihi*, Ankara 1990; M. Ertuğrul Düzdağ, *Yakın Tarihimizde Gizli Çehreler*, İstanbul 1991, bk. İndeks; N. Slousch, "Les Deunmeh. Une secte judéo-musulmane de Salonique", *RMM*, VI (1908), s. 483-495; *Vatan*, İstanbul 2-30 Ocak 1924; *Vakit*, İstanbul 2-30 Ocak 1924; *Son Saat*, İstanbul 25 Mayıs - Ağustos 1927; Ziya Şakir, "Türkiye Yahudileri", *Millet Mecmuası*, İstanbul 1947-48; David Borechard, "Yabancı Gözüyle Türkiye'nin Hoşgörüsü", *Haftaya Bakış*, sy. 1, İstanbul 1986, s. 36; Richard Gottheil, "Dönme", *JE*, IV, 639; J. Eisenberg, "Dönme", *EI*, I, 1106; *TA*, XIV, 41-43; Pakalın, I, 474-475; T. H., "Dönme", *İA*, III, 646-650; M. Perlmann, "Dönme", *EI*² (İng.), II, 615-616.

ABDURRAHMAN KÜÇÜK

DÖNME DOLAP

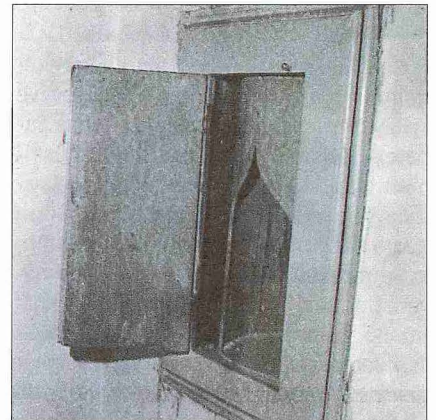
Türk İslâm mimarisinin geniş kapsamlı sivil yapılarında harem ve selâmlık arasında yerleştirilen servis dolabı.

İslâmî Türk toplumunda birbirine nâmahrem olan erkeklerle kadınların birlikte barındıkları mimari birimlerde birbirini görmeden hizmet edebilecekleri son yüzyıllarda ortaya çıkmış bir unsurdur. Bünyesinde müstakil harem ve selâmlık bölümleri yer alan saray, konak, köşk ve yalı gibi büyük binalarla tarikat yapılarında insanların birbirini görmeden bir bölümden diğerine yiyecek içecek veya küçük eşya geçirebilmek için kullanılan bu dolaplar, söz konusu bölüm-

leri ayıran duvardaki bir yuvaya yerleştirilmiş dikey bir eksen etrafında dönen ahşaptan mâmul silindirik biçiminde bir gövdeden meydana gelir. Bir tek açıklığı bulunan dolabın içi genellikle raflarla donatılmış durumdadır ve bu raflara diğer tarafa geçirilmek istenen nesneler konulduktan sonra çevrilmek suretiyle kullanılır. Gerek geniş kapsamlı sivil yapılarda gerekse tarikat yapılarında asıl kalabalığa hizmet veren tam teşekküllü mutfaklarla şerbethâneler selâmlık tarafında bulunduğu harem bölümleriyle tarikat kuruluşlarında hanımlara mahsus mahfillere yemek ve meşrubat intikali için dönme dolaplar vazgeçilmez bir unsur olmuştur.

Dönme dolabın Türk-İslâm mimarisine hangi tarihte girdiği ve diğer İslâm ülkelerinin mimarilerinde de buna benzer bir unsurun olup olmadığı tesbit edilememekle beraber dinî ve pratik endişelerden kaynaklanan bu sistemin diğer İslâm ülkelerinde de mevcut olması akla yakındır. Türk sivil ve tarikat mimarisinde özellikle Batı ve Kuzey Anadolu'da, Rumeli ile İstanbul'da ahşap ağırlıklı olduğundan ve ahşap yapıların büyük çoğunluğu da günümüze intikal etmediğinden dönme dolap örnekleri çok sınırlıdır ve bunların tarihleri genellikle XIX. yüzyıldan geriye gitmemektedir. Halen mevcut en ilginç örneklerden biri, İstanbul Sütluçe'de XVIII. yüzyılın sonlarında tesis edilen ve 1887'de son şekliyle yenilenen, Sa'diyye tarikatına bağlı Hasîrîzâde Tekkesi'nde bulunmaktadır.

Harîrîzâde Tekkesi'nde şerbethâne ile harem girişi arasındaki dönme dolabın 1976'da çekilmiş bir fotoğrafı (M. Ba-ha Tanman fotoğraf arşivi)

Bu dolap, tevhidhâne ve türbe bölümleriyle bunlara bağlı tâli birimleri barındıran ana binada, cümle kapısının açıldığı giriş taşlığının solundaki şerbethâne ile harem bahçesinden başlayarak hanımlara mahsus kafesli mahfillere geçen merdivenin sahanlığı arasında bulunan duvara yerleştirilmiş olup küçük boyutları ve kaş kemer biçimindeki açıklığı ile dikkati çekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Pakalın, I, 475-476; R. Ekrem Koçu, "Dönme Dolap", *İst.A*, IX, 4721-4722; SA, I, 477, 486.

M. BAHA TANMAN

DÖNÜM

Osmanlılar döneminde kullanılan bir arazi ölçü birimi.

Genellikle bir dönüm, geniş adımlarla yürüyen dönümcünün adımı ile $40 \times 40 = 1600$ adımkarelik bir yüzölçümünü ifade eder ve buna "örfi dönüm" adı verilir. Ancak adım aralığı kişiden kişiye değiştiği için bu ölçü birimi tam bir kesinlik sağlamıyordu. Bu sebeple her adım için bir mimar arşını (yaklaşık 75, 78 cm.) esas alan bir ölçü sistemi daha ortaya çıkmış ve buna "şer'i dönüm" adı verilmiştir. Buna göre bir dönüm 1600 mimar arşını kare, yani $916,8 \text{ m}^2$ veya $919,302$ metre karelik bir araziyi gösterirdi. Dönümün dörtte birine ise evlek denirdi. Ancak dönüm miktarı yine de her yerde aynı ölçüyü tutmamaktaydı. İstanbul ve yöresinde bir dönüm 1225 mimar arşını kare ($701,9 \text{ m}^2$), Anadolu'da 2025 mimar arşını kare ($1160,4 \text{ m}^2$), Mısır, Irak ve İran'da 3600 mimar arşını kare ($2062,9 \text{ m}^2$) idi.

1881'de metre sistemini esas alan yeni bir ölçü sistemi tesbit edilmiş ve buna "cedid dönüm" denmiştir; önceki ölçü ise "eski dönüm" olarak anılmıştır. Yeni kanuna göre bir cedid dönüm $50 \times 50 = 2500 \text{ m}^2$ idi. 26 Mart 1931 tarihli ve 1782 sayılı ölçüler ve ayarlar kanununda dönüm tabirine yer verilmemiş, 11 Haziran 1945 tarih ve 4753 sayılı kanunun beşinci maddesinde ise bir dönüm 1000 m^2 kabul edilmiştir. Dönüm ölçüsünün karışıklığı bugün de 1000 m^2 sayılır.

XV-XVI. yüzyıl Osmanlı sancak kanunnâmelerinde dönüm, "hatavât-ı müteârife ile 40 hatve yerdir tûlen ve arzan" veya "yürümek adımıyla eni ve uzununu kırkar adım yer" şeklinde tarif edilir. Toprağın verimlilik durumuna göre 60-150

dönüm arası topraklar bir çiftlik sayılırdı. Bir sipahinin timar toprağına dışarıdan gelip ziraat yapan çiftçilerle yarım çiftlikten daha az toprağı işleyen **bennâk*** kayıtlı köy halkı, ellerindeki yerin vergisini dönüm miktarına göre verirdi. Bu miktar genellikle iki dönüme bir akçe dönüm resmi veya zemin resmi şeklindeydi. Ancak bu rakam toprağın durumuna göre iki, üç veya beş akçe de olabilirdi. Aydın Kanunu'nda 5-10 dönüm yeri olan bennâkler dönüm akçesi ödemekle yükümlü tutulmuşlardı. Genel kanun hükümlerine göre iyi toprakların iki dönümüne, vasat toprakların üç dönümüne, kıraç toprakların da dört dönümüne bir akçe dönüm resmi takdir edilmişti. Mora'da yarım çiftlikten az toprağına sahip olanlar iyi topraklar için üç dönüme bir akçe, vasat yerin beş dönümüne bir akçe, kıraç yerin on dönümüne bir akçe dönüm resmi öderlerdi. Öte yandan bağli alanlarda da vergi yine dönüm esasına göre takdir edilmişti. Bağların bir dönümünden bazı sancaklarda 10, bazılarında 5, bazılarında ise 3 akçe dönüm resmi alınır. Konya'da bağların her dönümü için bir akçe verirdi. Bazı sancaklarda ise bağlar dönüm itibarıyla değil arşın ölçüsüyle (mesâha urganı) ölçülürdü. Mora ve Mezistre'de iki "çapalık" yer bir dönüm olmak üzere her dönüme 24 akçe hesabıyla bir çapalık bağa 12 akçe öşür takdir edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Fî 29 Şevvâl Sene 1298 ve fî 11 Eylül Sene 1297 Tarihiyle Şeref Mûteallik Buyurulan İrâde-i Seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî Mûcebince Yeni Ölçülerin Tanzim ve Tensikıyla Suver-i İcrâiyyesi Hakkında Kararnâmedir, İstanbul 1299; Barkan, *Kanunlar*, s. 2, 8, 14, 30, 42, 66, 131, 173, 198, 326, 328; *Code de Lois coutumières de Mehmed II: Kitâb-ı Kavânin-i 'Osmânî* (nşr. Nicoră Beldiceanu), Wiesbaden 1967, vr. 29^a, 45^a, 46^b, 47^a; "Osmanlı Kanunnâmeleri", *MTM*, I/1 (1331), s. 99-101, 314-315; H. İnalcık, "Introduction to Ottoman Metrology", *Turcica*, XV, Paris 1983, s. 336, 339-340; S. Pulaha — Y. Yücel, "I. Selim Kanunnâmesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları", *TTK Belgeler*, XII/16 (1988), s. 22-24, 42, 46; "Dönüm", *İA*, III, 650; Pakalın, I, 476; TA, XIV, 43.

FERİDUN EMECEN

DÖRT HALİFE

(bk. HULEFÂ-yî RÂŞİDİN).

DÖRT UNSUR

(bk. ANÂSİR-ı ERBAA).

DÖVME

İnsan cildinde boya maddesiyle yapılan kalıcı şekil.

İlk örneklerine milâttan önce II. binyıl Mısır mumyalarında rastlanan dövmenin tarihçesinin çok daha eskilere gittiği şüphesizdir; çünkü bu âdetin özellikle ilkel toplumlar arasında yaygın olduğu bilinmektedir. Süslenme tutkusunun yanı sıra kötü ruhlara karşı korunma amacıyla ilkel insanların daha çok yüze yaptıkları dövme XVIII-XIX. yüzyıllarda Batı uygarlığında yaygınlaşmış, hatta bir ara erkek ve kadın İngiliz soyluları arasında moda olmuştur. Bugün ise gittikçe azalmakla birlikte hemen her kıtanın kabile hayatı sürdüren yerlileri ile uygar toplumların denizcileri ve genellikle liman şehirlerinin gece hayatına yönelik eğlence çevrelerinde yaşayan kişileri arasında devam ettirilmektedir.

İlkel dövme ana hatlarıyla, deriye yana yana küçük delikler açmak ve bu deliklere is, sürme, mürekkep, kına, çivit gibi boyalı maddeler doldurmak suretiyle yapılır. Bunun yanında bıçakla veya tırnakla derin yarıklar meydana getirerek, yahut süslenecek kısımlara barut gibi yanıcı maddeler sürüp yakarak yapılanları da vardır. Modern dövmeçiler ise özel olarak imal edilmiş elektrikli dövme kalemleri kullanmakta ve dövme yaptıran şahsın acı duymaması için de cildine lokal anestezi uygulamaktadır. İlkel dövmeçilerin genellikle mavi renkte olmasına karşılık modern dövmeçiler çeşitli sentetik boyalar kullanıldığı için bir tablo gibi renkli olabilmektedir.

İlahî dinler dövmeyi yasaklamıştır. Tervat vücuda dövme yaptırmayı, ölü arkasından düzenlenen ağıt sırasında ağlayanın tırnaklarıyla yüzünü sırtması olayı ile birlikte ele almış ve, "Ölüler için bedeninizde yara açmayacaksınız, kendi-

Modern dövmenin yapılışını gösteren bir fotoğraf